

Energetinio saugumo sociologija ir rizikos visuomenė

VYLIUS LEONAVIČIUS, DAINIUS GENYS

Vytauto Didžiojo universitetas, Donelaičio g. 52-309, LT-44244 Kaunas

El. paštas: v.leonavicius@smf.vdu.lt; d.genys@smf.vdu.lt

Straipsnyje¹ sociologiškai ir antropologiškai aptariamas energetinio saugumo sociologijos objektas. Teigiama, kad energetinio saugumo sociologija yra platesnės aplinkosaugos sociologijos dalis, todėl čia gali būti taikomos tos pačios sociologinės priemonės kaip ir aplinkosaugos sociologijoje. Daugiausia dėmesio skiriama energetinio saugumo analizei objektyvios (U. Beckas) ir subjektyvios (M. Douglas, A. Wildawsky, M. Thomson) priemonės tyrimuose.

Raktažodžiai: energetinis saugumas, rizikos visuomenė, rizikos kultūros teorija, organizacinis neatsakingumas

ĮVADAS

Straipsnyje sociologijos ir antropologijos požiūriu analizuosime energetinio saugumo (toliau – ENSA), arba rizikų, susijusių su energetinės sistemos funkcionavimo ir plėtros pavojais, klausimą. Nors šiuolaikinėje rizikos visuomenėje (Beck 1992) rizikos siejamos su ypač plačiu pavojų spektru – užsienio intervencijomis, nusikalstamumu, aplinkos užterštumu ar ekonominėmis nesėkmėmis (Douglas 1985) – socialiniuose moksluose ENSA nagrinėjamas bendresniame aplinkos (*environment*) pavojų, kylančių dėl mokslo ir technologijų nenusipėjamos plėtros, rizikos tyrimų kontekste (Evans et al. 2007)². Tiesa, aktualumo prasme ENSA klausimas dažnai keliamas kaip technologinė ir ekonominė energetinio apsirūpinimo problema (Winstone et al. 2007) bei siejama su lanksčios ir atsparios energetinės sistemos (*resilient energy system*) galimybe (Brown M. H. et al. 2003), todėl ypač svarbi yra politologinės analizės (valstybių bendradarbiavimo ir sutarimo) perspektyva. Tuo tarpu sociologinis ir antropologinis ENSA aspektas svarstomas rečiau.

Energetinės sistemos plėtros rizika bei saugumas – tema, kurios svarbą lėmė ypač sudėtingas šiuolaikinių visuomenių energetinio apsirūpinimo bei patikimo funkcionavimo klausimas globalioje energetikos sistemoje (World Energy... 2010). Energetikos sektoriaus plėtra visuomet buvo ne tik viena iš pagrindinių visuomenės vystymosi sąlygų, bet, kaip ir visos be išimties technologijos, viena iš ypač didelių grėsmių, keliančių milžiniškas ir daugiaspektes (ekonominės, sveikatos, ekologines, socialines ir politines) numatomas ir nenumatomas vi-

¹ Straipsnis parašytas kaip projekto „Energetinio saugumo analizės ir integruoto saugumo lygio vertinimo metodikos sukūrimas ir tyrimas“ dalis. Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. ATE-08/2010).

² Pvz., „Nesunku nustatyti sudėtingą, bet realų priežastinį ryšį tarp Vakarų transporto ir energetikos politikos bei nepastovios Bangladešo žemdirbystės sėkmės arba dykumų plėtimosi Sub-Saharan regiono zonoje ...“ (Held et al. 2002: 412). Šia prasme ir Lietuvos sociologai energetinės sistemos plėtros ir funkcionavimo riziką pirmiausia analizuoja aplinkosaugos požiūriu (Ignalinos... 1995; Rinkevičius 2002; Balockaitė, Rinkevičius 2005; Balockaitė, Rinkevičius 2009).

suomenės saugumo problemas. Neatsitiktinai pozityvios ir negatyvios globalizacijos pasekmės ypač akivaizdžiai pasireiškia energetikos sektoriuje, tiek apsirūpinant pigiais ir ekologiškais energetiniais resursais, tiek patiriant žalingas energetikos sistemos plėtros ir priklausomybės nuo jos pasekmes (Globalization ... 2004; World Energy ... 2010). Šiek tiek tautologiška teigti, kad ekonomikos globalizaciją neišvengiamai lydi energetikos sektoriaus globalizacija, nes ekonomikos sėkmė priklauso nuo energetikos sektoriaus optimalios plėtros. Dujų, naftos bei kitų energijos šaltinių gavyba, energetikos transportavimo ir verslo infrastruktūra sukuria ne tik naujas ekonomikos plėtros galimybes, bet ir įvairaus pobūdžio grėsmes³.

Svarbu tai, kad energetinis saugumas ir su juo susijusios pavojų rizikos tapo ne vien technologijos ir gamtos, bet ir socialinių mokslų tyrimo objektu. Prieš ketvirtį amžiaus U. Beckas knygoje *Rizikos visuomenė* (vok. *Risikogezellschaft*) teigė, kad moderniosios visuomenės mokslo ir technologijų raidos sąlygotos rizikos yra nepripažinta ir vis dar neišplėtotą gamtos ir socialinių mokslų, kasdieninio mąstymo ir ekspertų racionalumo, interesų ir faktų simbiozė (Beck 1992: 28). Paminėtos gamtos ir socialinių mokslų priešybės tuo pat metu negali būti tiesiog tik viena arba kita, negali būti viena nuo kitos izoliuotos dėl savo specifiškumo, negali būti plėtojamos ar sumenkinamos dėl skirtingų racionalumo standartų⁴.

Modernizacijos kuriamos gamtos mokslų ir technologijų laimėjimų rizikos tapo socialinių mokslų tyrimo objektu, nes technologinės (pvz., energetinės) plėtros saugumas, palyginti su technologijomis, nemažiau, jei nedaugiau priklauso nuo socialinių veiksmų⁵. Galimų pavojų rizikos tyrimai socialiniuose / kultūros moksluose šiandien yra ypač plati ir įvairių teorinių priegų analizuojama sritis (Wilkinson 2001).

Šio straipsnio tikslas – paanalizuoti, kaip galėtų būti konstruojamas ENSA sociologijos objektas (toliau – ENSAS). Veikiausiai ENSA reikėtų laikyti platesnės rizikos sociologijos (toliau – RS) arba interdisciplininių rizikos tyrimų dalimi⁶ (Lupton 1999). ENSA analizuosime remdamiesi *rizikos visuomenės* ir *rizikos kultūros teorijomis*, kurios taikomos nagrinėjant ir kitas saugumo problemas. Apie ENSAS reikėtų kalbėti sąlygiškai, ne kaip apie atskirą sociologijos šaką, nes nuo kitų sociologiškai analizuojamų saugumo temų (pvz., genetiškai modifikuotų organizmų, naujos žmogaus genetikos ir t. t.) skiriasi ne tiek išskirtinėmis teorinėmis priegomis, kiek pačia tematika. Atskiros ENSAS išskyrimas ir plėtojimas galėtų remtis tik itin aktualia šia problematika.

³ Tarptautinė Energetikos Agentūra (*International Energy Agency*) išskyrė keturias pagrindines energetikos sektoriaus plėtros problemas 2001–2030 m.: *energijos poreikio augimą* – poreikis didės ⅔ dabartinio poreikio atžvilgiu; *didėjantį neatitikimą tarp pasiūlos ir paklausos* – 2030 m. naftos deficitas išaugs nuo 45 % iki 60 %, dujų – nuo 16 % iki 30 %; *didėjančią priklausomybę nuo kelių energijos eksportuotojų* – vyraus Viduriniai Rytai, Afrika ir Rusija; *didėjančias infrastruktūros sąnaudas* (*Globalization ...*2004).

⁴ Lietuvoje netrūksta darbų, kuriuose nagrinėjami įvairūs rizikos sociologijos aspektai (Rinkevičius 2002; Baločkaitė, Rinkevičius 2005; Rimaitė, Rinkevičius 2008; Baločkaitė, Rinkevičius 2009; Balžekienė, Butkevičienė, Rinkevičius, Gaidys 2009; Balžekienė 2009).

⁵ Klasikinis pavyzdys – automobilių avarijos, kurių skaičius ir jų tragiškos pasekmės visų pirma priklauso nuo vairuotojų nuostatų ir elgesio – rūpinimosi geresniais stabdžiais, lėtesnio ir atsargesnio vairavimo, naudojimosi diržais ir t. t., o ne tik nuo automobilio ir kelių techninės būklės (Adams 2001).

⁶ Rizikos sociologija jau tapo svarbia šiuolaikinės sociologijos dalimi. Sociologų inicijuotos tarptautinės rizikos tyrimo tinklaveikos – *Europos sociologijos asociacijoje* (ESA) (Research Network 22, RN22) ir *Tarptautinėje sociologijos asociacijoje* (ISA) (Thematic Group 04, TG04). Sociologijai yra artimi rizikos tyrimams skirti interdisciplininiai žurnalai: *Journal of Risk Research* (Routledge), *Risk Analysis: An International Journal* (Rizikos tyrimų draugijos žurnalas, JAV), *Journal of Risk and Uncertainty* (Springer Link), *Risk Decision and Policy* (Cambridge University Press) ir kt.

RIZIKOS SAMPRATA SOCIALINIULOSE MOKSLULOSE

Rizika apibrėžiama kaip tam tikra nepalankaus ar nepageidautino bei galimą žalą sukeliančio įvykio tikimybė. Lietuvių kalboje, panašiai kaip ir anglų (Oxford... 1992), *rizika*, *grėsmė* ir *pavojus* yra laikomi sinonimais (Lyberis 2002), bet socialiniuose moksluose rizikos sampratai suteikiama specifinė prasmė. Anot A. Giddenso (1999), rizikos samprata neatskiriama nuo tikimybės (*probability*) ir neapibrėžtumo (*uncertainty*) sąvokų. Neverta kalbėti apie riziką, jei rezultatas žinomas visu 100 %, ir priduria, kad rizika nėra tas pats, kas grėsmė (*hazard*) ar pavojus (*danger*). Rizika tik nurodo galimą grėsmę (*hazard*), kuri įvertinama ateities galimumo aspektu, o situacijos neapibrėžtumą apibūdina įvykio tikimybe (Giddens 1999).

Rizikos suvokimas suponuoja būtinybę aiškiau apibrėžti ir kontroliuoti žmogaus ateities veiklos padarinius. Gamtos ir technologijų mokslai rizikas, kaip ateities galimybes, interpretuoja kaip *fizinę, t. y. objektyvią, pavojingų technologijų savybę*. „Gamtos moksluose geros teorijos rodiklis yra jos gebėjimas numatyti tai, ką nepriklausomai nuo stebėtojo galima išmatuoti“ (Adams 2001: 27). Todėl dažnai gamtos mokslų atstovai ir technologai-ekspertai buvo ir yra laikomi pagrindinėmis pozicijomis, galinčiomis objektyviai įvertinti situaciją bei apskaičiuoti galimą riziką ir būsimą žalą. Tokių požiūrį į technologus-ekspertus lemia moderniosios visuomenės pasitikėjimas mokslo objektyvumu. Tačiau žmogaus sukurtos tikrovės rizikos ir įvairios ekologinės katastrofos sumažino žmonių tikėjimą šiuolaikiniais mokslo projektais bei susilpnino pasitikėjimą pramone, valdžia ir ekspertais (Giddens 1991). Technologijų plėtra, o ne tik jų nesėkmės, sukėlė radikalų modernizacijos procesų susipriešinimą pačioje Vakarų visuomenių refleksyvosios modernybės šerdyje (Beck 1992; Kerr 2000). Globalaus kapitalizmo rinkos bei industrijos plėtos pagimdytos rizikos sąlygojo administracinių, profesinių ir ekspertinių kategorijų bei autoritetų griūtį, visuomenės skepticizmo didėjimą bei naujųjų socialinių judėjimų, nukreiptų prieš specialistų diktatą, prasiveržimą. Neatsitiktinai U. Beckas, A. Giddensas ir Z. Baumanas teigia, kad *rizika* ir *ambivalentiškumas* tampa raktinėmis refleksyvosios modernybės sociologijos sąvokomis, kurių dėka konstruojamas šiuolaikinių visuomenių tyrimas, panašiai kaip R. Nisbeto (2000) aptartos *bendruomenės, autoriteto, statuso, šventenybės ir susvetimėjimo* sociologijos esminės elementarios idėjos. Vėlyvosios modernybės sociologijos diskurse *rizikos* sąvoka išreiškia visuomenės organizavimo principą ar esminį socialinio patyrimo komponentą bei labai svarbią asmenybės tapatybės sąsą, todėl sociologijoje jau įprasta *rizikos aiškinimo* prieigas naudoti ne tik atskleidžiant vėlyvosios modernybės socialinio gyvenimo pobūdį, bet ir formuluojant pačios sociologijos uždavinius (Wilkinson 2005).

Esminės moderninių visuomenių rizikas sukelia pati žmogaus veikla, todėl jos laikomos technogeninės ar antropogeninės kilmės rizikomis⁷, o pačios moderniosios visuomenės yra apibrėžiamos kaip sisteminio sąlyčio su grėsmėmis (*hazards*) ir nesaugumu (*insecurities*) visuomenės (Beck 1992: 21). Būtent suvokimas, kad rizikos problemos yra giliai įkūnytos pačioje visuomenėje ir kad su jomis negalima susitvarkyti vien tik objektyviu ir techniniu rizikų apskaičiavimu bei įvertinimu, buvo pirminis stimulus atsirasti rizikos sociologijai. Kiekvieno visuomenės gyvenimo sektoriaus, taip pat ir energetinio, saugumo ir pavojaus, kuriuos

⁷ Geriausias būdas paaiškinti, kaip rizikos visuomenė susijusi su ateitimi, pasak A. Giddenso, atskirti du rizikos tipus: viena rizika, kylanti iš pastovios tradicijos ir gamtos, jo vadinama *išorine rizika* (*external risk*); kita rizika atsiranda iš mokslo ir jo plėtos poveikio pasauliui. Ši rizikos tipą A. Giddensas (1999b) vadina *technogenine rizika* (*manufactured risk*). Technogeninė rizika sukelia tokias situacijas, kurias valdyti žmonės turi labai nedaug istorinės patirties (pvz., globalinis atšilimas). A. Giddenso vartotas terminas *manufactured risk* verčiamas *technogeninės rizikos* terminu (žr. Giddens 2005, Balžekienė 2009), tad mes jį taip pat vartosime.

įvardija rizika, tyrimą galima paversti socialinių mokslų objektu. Perfrazuodami S. Lashą ir B. Wynne'ą (1992: 4) galėtume teigti, kad energetinės sistemos rizikų socialinis dėmuo galėtų būti apibūdintas trimis aspektais:

- energetinės sistemos rizikas visuomet sukuria organizacijos ir institucijos, iš kurių tikimasi, kad būtent jos valdys ir kontroliuos rizikingas veiklas (pvz., pelno ir aplinkosaugos priešprieša energetikos versle);
- dauguma energetinės sistemos rizikų yra tiesioginė socialinių santykių ir procesų kokybės išraiška (pvz., politinių partijų, socialinių grupių skirtingi interesai, susiję su energetine sistema);
- pradinės energetinės sistemos rizikos, ypač technologinės, kyla dėl to, kad yra socialiai priklausomos nuo institutų ir veikėjų, kurių veikla gali būti susvetimėjusi, sunkiai suprantama ir menkai žinoma visuomenės daugumai, o pastarąją įvairios rizikos veikia tiesiogiai (pvz., atominės energijos plėtra Lietuvoje yra ypač politizuota, o jos įvairaus pobūdžio rizika menkai suvokiama visuomenės daugumai).

ENSAS taikomas *makrosocialinio* (socialinės sistemos) bei *mikrosocialinio* (socialinio veikėjo) energetinio saugumo analizės lygmuo, taip pat objektyvistinė bei konstruktyvistinė rizikų analizė. Pvz., U. Becko rizikos visuomenės sampratą reikėtų laikyti makrosocialinio lygmens objektyvistine prieiga, kai visuomenės tipologizuojamos pagal jų vidinėje sandaroje slypinčias sistemines rizikas. Tuo tarpu V. Thomsono, M. Douglas ar A. Wildavsky'io prieiga laikoma konstruktyvistine, tiriančia, kaip objektyvios rizikos suvokimas priklauso nuo kultūros filtrų, sumažinančių, padidinančių ar iš viso išstumiančių rizikos suvokimą. Realiame rizikos valdymo pasaulyje, kur matavimo ar vertinimo tikslas yra gauti informaciją modeliuojant elgesį, riziką lems elgsenos reakcija, o šią – suvokta rizika. Taigi skirtumas tarp objektyvistinės ir subjektyvistinės prieigos nėra radikalus (Adams 2001). Analizuodami ir apibrėždami ENSAS, palyginsime šias skirtingas rizikos aiškinimo prieigas.

RIZIKA VĒLYVOSIOS MODERNYBĖS VISUOMENĖJE

Vienas originaliausių ir tarpusavyje panašių rizikos sociologinių interpretacijų yra pasiūlę U. Beckas ir A. Giddensas (Lash, Wynne 1992). Pasak šių autorių, aiškus rizikos suvokimas susiformuoja tik į ateitį orientuotoje visuomenėje. Rizikos suvokimo nerasime ikiindustrinėse visuomenėse. Rizikos sampratos atsiradimas formuoja visuomenę, kuri aktyviai siekia nutraukti ryšius su praeitimi ir, anot A. Giddenso (1991: 109–115), yra pagrindinė moderniosios industrinės civilizacijos charakteristika. U. Becko (1992: 34) teigimu, vėlyvosios modernybės, arba rizikos, visuomenėje praeitis praranda galią determinuoti dabartį⁸.

⁸ Įdomu palyginti tokį požiūrį su garsiąja Marcuso Fabiaus Quintiliano (apie 35 – apie 100) sentencija: „žmonės, nežinantys istorijos, visada lieka vaikais (*lot. homines historiam ignari semper sunt pueri*). Galima teigti, kad U. Becko ir M. F. Quintiliano teiginiuose užkoduotos tipologiškai skirtingos (tradicinė ir modernioji) visuomenės. Ir vis dėlto kiek reikėtų remtis praeities faktais, politologiškai analizuojant galimas energetikos saugumo rizikas, o kiek planuoti ateities įvykių rizikas, remiantis ateities prognozėmis? Klausimas, į kurį neįmanoma vienareikšmiškai atsakyti, bet juo remiantis veikiausiai galima modeliuoti didesnę ar mažesnę riziką, kuri priklausytų nuo prielaidų ir pasirinktų prioritetų. Pvz., „Mažeikių naftos“ pardavimas lenkams rėmėsi mažesnės energetinės priklausomybės nuo Rusijos prioritetu, grindžiamu skaudžia praeitimi. Turint mintyje, kad, anot prognozių, 2030 m. pagrindiniai naftos ir dujų eksportotojai bus Rusija, Afrika ir Viduriniai Rytai, „Mažeikių naftos“ ekonominis prioritetas, atsiremiantis į stabilų įmonės aprūpinimą nafta, numatytų galimą įmonės pardavimą rusams. Tačiau toks prioritetas sąlygotų didesnę energetinę priklausomybę nuo Rusijos. „Nord Stream“ taip pat aiškiai įkūnija priešpriešą tarp ateities dujų eksportotojų prognozių ir Europos priklausomybės nuo Rusijos.

Modernusis kapitalizmas įsitvirtina ateityje, apskaičiuodamas būsimą naudą ir praradimus, o kartu ir riziką, kaip neatskiriama jų savybę, ir siekia apsidrausti. *Rizikos* idėja visuomet buvo įtraukta į pačią modernybę. Manoma, kad rizikos modeliavimas yra būdas reguliuoti ateitį ją normalizuojant ir paverčiant dominuojančia. Rizikos suvokimas modernioje industrinėje visuomenėje atsiranda greta įsitikinimo, kad žmonės racionalia veikla gali kontroliuoti savo ateitį, tuo tarpu vėlyvosios modernybės rizika įgyja naują ir ypatingą svarbą.

Perėjimas iš industrinės į rizikos modernybę, teigia U. Beckas, vyksta neplanuotai, nenumatomai, nenumaldomai kartu veikiant modernizacijai ir tampa autonomišku modernybės nematomos pusės poveikiu. Beveik galima teigti, kad sukuriama tokia rizikos visuomenės būklė, kadangi moderniosios visuomenės tiesos (konsensusas dėl progreso, atsiribojimas nuo ekologinių pasekmių ir žalos) išivyrėja žmonių ir institucijų mąstyme bei elgesyje. Rizikos visuomenė nėra pasirinkimas, kurį galima priimti ar atmesti kažkokių politinių svarstymų metu. Ji atsiranda automatiškai veikiant autonomiškiems modernizacijos procesams, kurie yra kurti ir akli pasekmėms bei pavojams. Tai nepastebimai ir plačiai produkuoja grėsmes (*hazards*), kurios neigia, tiesą sakant, panaikina, industrinės visuomenės pagrindus (Elliott 2002: 296).

Branduolinių, cheminių ir genetinių technologijų amžius griauna rizikos apskaičiavimą, kurį moderniosios visuomenės plėtojo susiedamos su progresu. Šia prasme įvairūs draudimai, kaip tam tikra saugumo garantija dėl industrijos produkuojamo pavojaus ir žalos, buvo esminis veiksnys, palaikantis šį progresą. Tačiau rizikos prigimties kaita globalizacijos amžiuje iš esmės sugriauna rizikos draudimo apskaičiavimą, kartu ir gerovės valstybės garantijas. Nei individai, nei kolektyvai nežino ir nesuvokia rizikos (ekologinės, ekonominės, politinės ir t. t.) apimties, jau nekalbant apie tai, kad neįmanoma tiksliai apskaičiuoti jos tikimybės, kompensacijų ir atskaitomybės.

U. Beckas atkreipia dėmesį į tai, kad racionalus pavojų ir rizikos mokslinis apibūdinimas neteko monopolijos, todėl įvairios socialinės grupės skirtingai traktuoja technologijų plėtros neigiamų pasekmių priežastis. Kiekvienu atveju vienam ar kitam požiūriui apginti gali būti surenkami argumentai bei kontraargumentai. Rizikos interpretacijų įvairovė glūdi pačioje modernizacijos rizikos logikoje (Beck 1992: 29–30). Kaip sistema susiformavusi ypač specializuotų veikėjų tarpusavio sąveika versle, žemės ūkyje, teisėje ar politikoje kartu apriboja galimybę išvelgti atskiras vienetines priežastis bei atsakomybes. Ypač platų darbo pasidalijimą atitinka ir visuotinis bendrininkavimas darant nusižengimus, taip pat visuotinės atsakomybės trūkumas. Kiekvienas veiksmas gali būti laikomas priežastimi ir pasekme, vadinasi ir nepriežastimi. Priežastys tarsi susilieja į bendrą veikėjų ir sąlygų, reakcijų ir kontrreakcijų poveikį. Iškyla *socialinės sistemos* etinio vaidmens klausimas, nes individas sistemoje gali veikti be asmeninės atsakomybės. Žmonės veikia tarsi asmeniškai nedalyvaudami: jie veikia fiziškai, bet ne moraliai ar politiškai. Anot U. Becko, tokia yra civilizacijos vergų moralė, kai žmonės veikia asmeniškai ir socialiai taip, tarsi būtų priklausomi nuo gamtos likimo ar nuo sistemos „gravitacijos dėsnio“.

U. Becko manymu (1998), visuomenės pastangos susitvarkyti su nepageidaujamomis modernizacijos pasekmėmis rutiniškai yra apeinamos dėl užmaskuoto politinio, korporacinio ir socialinio *organizuoto neatsakingumo* (*organized irresponsibility*, toliau – ON) poveikio. Tai ne individualus, bet organizacijai perkeltas atsakingumas (*displaced responsibility*). Rizikos visuomenės neatsakingumas pasireiškia nuolatiniu savęs stumimo į pavojus neigimu, kuris kyla dėl nuolat augančio viešo žinojimo apie socialinės sistemos produkuojamas rizikas

ir šių sistemiskai produkuojamų rizikų nepripažinimo. ON samprata turi dvi prieštaringas, bet paradoksliai viena kitą papildančias puses:

- Viena vertus, rizikos visuomenė nuolat neigia savo savižudiškas tendencijas, kurdama teises procedūras, kurios atsakomybę už sistemos produkuojamas pasekmes perkeltų tiesiogiai už jas neatsakingiems individams. Kai rizikos yra produkuojamos sistemiskai ir nėra tiesiogiai kaltų individų, kaltais padaromi atskiri įvairūs politikai ar vadovaujantys asmenys. Ši save kurianti mirtina pabaiga, kai kaltė perkeliama individams ir kolektyviškai neigiama, yra palaikoma industrinio fatalizmo politinių ideologijų: tikėjimo progresu, pasitikėjimo racionalumu ir ekspertų nuomonės valdžia (Beck 1998).

- Kita vertus, ON sąvoka apima nemažiau svarbias ir nenumatomas rizikos visuomenės pasekmes. ON apibūdina situaciją, kai individai, nerimaudami dėl pasekmių ir siekdami išvengti atsakomybės, laikosi nustatytų taisyklių bei tvarkos ir vengia rodyti iniciatyvą. Individams ypač sudėtinga išlikti autonomiškiems ir veikti savarankiškai kultūroje, kuri puoselėja organizuotą neatsakingumą⁹. Esame rašę, kad sovietinė sistema yra atskiras industrinės visuomenės, taigi ir moderniosios visuomenės, tipas, todėl čia galima identifikuoti ir panašias šių visuomenių raidos ypatybes (Leonavičius 2008). ON taip pat buvo būdingas sovietinei sistemai, tačiau dėl totalitarinio politinio valdymo „sistemos kolonizacija“, pasak J. Habermaso, sovietinėje visuomenėje pasireiškė ypač stipriai, todėl galima teigti, kad ir organizuotas neatsakingumas čia buvo itin radikalus¹⁰. Sovietinė sistema visuomet „ieškojo sabotažo“ ir kaltų individų bei kategoriškai nepripažino, kad pavojų gali kelti pati sovietinė modernizacija. Kartu vyraujanti sistema slopino individualią iniciatyvą ir atsakingumą. Kaip ir Vakarų visuomenėse, tik daug radikaliau „sistemos nekaltumas“ buvo palaikomas tikėjimo marksistiškai interpretuojamu socialinės raidos progresu. Kai sistema siekia viską totaliai kontroliuoti, individų nušalinimas ir nusišalinimas nuo atsakomybės buvo kur kas radikalesnis. Tokį reiškinį, kai valdininkai tampa pasyvūs sistemos veikėjais ir akiai laikosi institucijos taisyklių, R. Mertonas pavadino *ritualizmu* (Merton 1997).

Modernizacija ne tik didina riziką, bet ir pasirinkimo galimybes. Jei rizika yra pastanga neapskaičiuojamumą paversti apskaičiuojamumu, tai rizikos stebėjimas suponuoja įvairias institucijas, pasirinkimų galimybes, apskaičiavimą bei atsakomybę. Jei paprastoji, arba ankstyvoji, modernybė nebet kontroliuoja savo pačios kuriamos rizikos¹¹, tai refleksyvioje modernybėje atsiranda intensyvesnis bei ekstensyvesnis rizikos suvokimas. Taigi objektyvios, fizinės, globalios

⁹ ON samprata artimai susijusi su socialinės kontrolės tipais (pvz., individualistiniu, egalitariniu, hierarchiniu, fatalistiniu, žr. toliau). Jeigu totalitarinė socialinė kontrolė yra suvokiama kaip neišvengiama, individai gali „nusiimti“ atsakomybę dėl savo veiksmų, nes laiko, kad juos tai verčia daryti sistema. Tokiu atveju paprasta pasiteisinti, kad „valdžia žino geriau“ ar kad „tai ne mano reikalas“. Kiekvienas totalitarinis režimas praktiškai iliustruoja, kaip režimo parankiniai atsisako asmeninės atsakomybės.

¹⁰ Jei Vakarų demokratinėse visuomenėse, apie kurias rašo J. Habermasas, sistemos veiksmų koordinacija priklauso nuo pinigų valdomos rinkos ir politinės organizacijos galios, tai sovietinėje sistemoje visas sistemos ir visuomenės gyvenimo sritis kontroliavo politinė galia.

¹¹ Klasinių sociologijos teorijų atstovai XIX a. proletariatą laikė svarbiausiu politiniu ir socialiniu subjektu, bet proletariato politiniai ir profsąjunginiai iškovojimai palaidojo proletariato, kaip visuomenės avangardo, vaidmenį. Dabar proletariatas veikia siekia išsaugoti pasiektą lygį ir labiau palaiko industrijos bei rinkos visuomenės plėtrą. Klasinės visuomenės politiniam subjektui – proletariatui – rizikos visuomenėje gresia ne visai suvokiama grėsmė. Nereikia būti freudistu, pask U. Becko, kad suvoktum, kaip lengvai toks nerimas dėl didėjančios rizikos gali būti išstumtas iš sąmonės lauko. Klasinėje industrinėje visuomenėje kiekvienas yra užsiėmęs kova dėl savo darbo, pajamų, šeimos, mažyčio namelio, automobilio, hobbio, atostogų, ir kai visa tai prarandama, užterštumas tampa nebesvarbus (Beck 1992: 48–49).

rizikos atsiradimas skatina socialinį refleksyvumą¹². Rizika transformuoja patį modernizacijos procesą, t. y. padidėjusi šiuolaikinių industrinių praktikų kritika veikia refleksyvosios modernizacijos būklę. Galima kalbėti apie deterministiškai aiškinamus skirtingų visuomenių tipų ir skirtingų socialinių grupių požiūrius į energetikos sistemos saugumą. U. Becko manymu, modernioji visuomenė į energetinę sistemą žvelgia pragmatiškai, tuo tarpu rizikos visuomenė – iš prevencijos pozicijų. Ar iš tiesų šiuo atveju galimas vienareikšmis modernizacijos procesas?

U. Beckas ON fenomeną sieja su modernizacijos vidinių procesų tamsiomis pusėmis. Taigi šie procesai yra objektyvūs ir atrodo neišvengiami. Jis nedetalizuoja, ar ON apima visą visuomenę, ar čia tik tam tikrų socialinių grupių ypatumai. Rizikos visuomenės atsiradimą jis supranta objektyvistškai, neanalizuodamas rizikos subjektyvaus suvokimo. Subjektyvistškai orientuota prieiga orientuojasi į selektyvų rizikos suvokimą, kurį apibūdina grupės socialinės integracijos ir reguliacijos dimensijos.

Iliustratyvus objektyvią ir subjektyvią riziką paaškinantis pavyzdys – daugiabučių namų renovacija. Neišvengiama modernizacija lėmė tai, kad gyvenimas totaliai centralizuotos infrastruktūros (vandens, elektros, dujų, šilumos, kanalizacijos) daugiabučiuose namuose objektyviai yra siejamas su ypač didele rizika, palyginti su gyvenimu vienkemyje. Šią riziką siekiama kontroliuoti kuriant įvairias apsaugos tarnybas bei diegiant apsaugos priemones. Viena tokių priemonių – daugiabučių namų renovacija. Tačiau rizikos mažinimas atnaujinant pastatus yra objektyvistinis specialistų požiūris, kuris ne visada sutampa su tam tikrų socialinių parametru gyventojų suvokiama rizika, nors jie taip pat turi objektyvių žinių apie renovavimo naudą¹³. Atsakydamas į šį klausimą U. Beckas pabrėžia skirtingas socialines pozicijas, darbo pasidalijimą ir nevienodą objektyvų žinojimą. Tuo tarpu rizikos kultūros teorija randa ryšį tarp rizikos suvokimo, kultūros vertybių bei socialinės organizacijos.

SUBJEKTYVUS RIZIKOS SUVOKIMO KONSTRAVIMAS

Rizikos kultūros teorija (RKT) siekia atskleisti subjektyvias rizikos suvokimo prielaidas ir remiasi keliais teoriniais šaltiniais (Adams 2001), kurie teigia, kad žmonių selektyvų suvokimą lemia jų kultūra. Pripažįstama, kad žmonės tomis pačiomis neapibrėžtomis ir rizikingomis aplinkybėmis, turėdami tas pačias nepakankamai objektyvias žinias, elgiasi skirtingai. Skirtingą suvokimą pamėginta tipologizuoti vadyboje, pritaikius keturis antropocentrinis mitus apie gamtą, sąlygojančius skirtingą individų pasirinkimą bei elgesį¹⁴. Skirtingai nuo socio-

¹² Tokios sąvokos, kurios nusako refleksyviąją modernizaciją, yra *darnumas (sustainability)* ir *prevencinis principas (precautionary principle)* (*Report of United Nations Conference... 1992, pvz., 15 principas; Climate... 2004*). Jos apibūdina conceptualius aplinkos suvokimo rėmus, galinčius padėti sumažinti riziką, nors A. Giddensas pripažįsta, kad prevencija arba atsargumas ne visada yra geriausias pasirinkimas (Giddens 1999).

¹³ Lygiai tą patį būtų galima pasakyti apie sveikos gyvensenos programas (mitybos, aktyvaus judėjimo, žalingų įpročių ir t. t.), kurias siūlo objektyvistškai mąstantys medikai. Jos bus nesėkmingos tol, kol specialistų „piešiama“ sveikatos rizika gyventojams netaps prioritetine.

¹⁴ Antropocentriniai mitai: **palanki gamta** yra prognozuojama, dosni, stipri, stabili ir atleidžianti žmogui; valdymo stilius yra nešališkas, neveiklus (*laissez-faire*); **efemeriška gamta** yra trapi, nepatikima ir neatlaidi; žmogaus nerūpestingumas gali išprovokuoti katastrofą; vadybos tikslas – saugoti gamtą nuo žmonių, o pagrindinė taisyklė – *prevencinis principas (precaution principle)*; **iškreipta / pakanti gamta** – pirmųjų dviejų mitų modifikuotą versiją kombinacija; tam tikrose ribose gamta neabejotinai bus prognozuojama; nedideli sistemos sutrikimai leidžiami, bet reikia saugotis didelių pokyčių; normos reikalingos, norint išvengti kraštutinumų, o kitais atvejais sistema paliekama savieigai; vadybininkų stilius – *intervencinis*; **kaprizinga gamta** yra neprognozuojama, maloni ir dosni, bet šios sampratos šalininkai yra agnostikai: ateitis gali atrodyti ir bloga, ir gera, bet įvykių kontroliuoti neįmanoma; vadybos stilius tas pats *laissez-faire*, bet motto: *kas bus tebūnie* (plačiau žr. Adams 2001: 49).

logijos ar antropologijos, vadyba nenagrinėja vieno ar kito elgesio socialinės prigimties, o tiesiog konstatuoja elgesio tipus, kuriais galima apibūdinti ir prognozuoti žmonių faktinį elgesį. M. Douglas ir A. Wildavsky'is šią tipologiją pasiūlė susieti su socialine organizacija ir taip paaiškinti jų kilmę. Anot autorių, rizikos pasirinkimas ar jos atmetimas, bendras pasitikėjimas ar bendra baimė yra dalis įvairių visuomenės svarstymų, kaip organizuoti socialinius santykius (Douglas, Wildavsky 1983).

RKT remiasi esminėmis E. Durkheimo socialinio solidarumo idėjomis, pagal kurias individų suvokiami pavojai funkcionalistiškai yra sujungiami su visuomenės pavojais (socialinėmis integracijos problemomis). M. Douglas teorijoje skiriami du svarbūs rizikos suvokimo analizės aspektai. Pagal ją, įvairias visuomenės nelaimes ir žalas individai siekia susieti su visuomenės normas pažeidžiančiu elgesiu, todėl, tiek formuojant visuomenės narių pasipiktinimą socialinę tvarką griaušančiu elgesiu, tiek nukreipiant pasipiktinimą į tuos, kurie ignoruoja šią tvarką, yra palaikomos socialinės struktūros bei socialinis solidarumas (Douglas 1982a). Toks požiūris remiasi E. Durkheimo nusižengimų teorija, kurioje teigiama, kad nusižengimai ir jų stiprumas priklauso nuo visuomenės narių reakcijos į nusižengimus, t. y. nuo socialinės kontrolės ypatumų¹⁵. M. Douglas nuomone, įvairių gyvenimo būdų kultūra ir su ja susiję požiūriai gali būti universaliai apibūdinti dviem bendruomeniškumo (*sociality*) matais – *grupės (group)* ir *rėmo (grid)*¹⁶. Stiprios grupės (*high group*) gyvenimo būdai būdinga stipri socialinė kontrolė, tuo tarpu silpnai grupei (*low group*) – silpnėsnė kontrolė ir savarankiškesni individai. Stipraus rėmo (*high grid*) gyvenimo būdai būdingi ryškūs ir tvirti vaidmenų taisyklių suvaržymai bei stratifikuoti autoritetai, o silpnam rėmui (*low grid*) – labiau egalitarinė tvarka. Kitaip tariant, grupė apibūdinama socialine integracija, o rėmas – socialine reguliacija (Douglas 1982a)¹⁷. M. Douglas su kolegomis, sujungusi šių dviejų socialinių dimensijų klasifikaciją su antropocentriniais matais, pasiūlė klasifikaciją, kuri apibūdina skirtingų rizikingų sprendimų pasirinkimo motyvus / priežastis (individualistai, hierarchistai, egalitaristai bei fatalistai) (Thomson et al. 1990). Ji ne tik primena

¹⁵ Pvz., branduolinės energetikos plėtos rizika priklausytų ne tik nuo technologinių procesų (faktiškai niekas nėra tikras dėl technologinių procesų saugumo), bet ir nuo to, kaip suvokiamas politinis ir socialinis saugumas tų, kurie tą energiją plėtoja. Apklausus visuomenę dėl Ignalinos atominės elektrinės saugumo paaiškėjo, kad Visagino gyventojai mažiausiai suvokia avarijos grėsmę.

¹⁶ *Grupė* apibūdina socialinio sutelktumo mastą, t. y. kiek individas yra įtrauktas į tam tikrą apribotą socialinį vienetą (*bounded units*). Kuo individas yra labiau įtrauktas, tuo jo pasirinkimą labiau determinuoja grupė. Tuo tarpu *rėmas (grid)* nurodo, kiek individų gyvenimas yra apribotas išoriškai primestų nurodymų. Kuo platesnis ir labiau priirišantis nurodymų rinkinys, tuo mažesnė gyvenimo dalis yra atvira individualiems svarstymams (Douglas 1982b: 190–192, 201–203).

¹⁷ Pirmą kartą verčiant *group / grid* tipologiją į lietuvių kalbą buvo vartoti *grupės / tinkelio* terminai (Adams 2001). Pirmieji M. Douglas *group / grid* schemą lietuviškoje spaudoje plačiau pristatė A. Rimaitė ir L. Rinkevičius (2008), kurie taip pat *grid* verčia *tinklu*. Manytume, kad tai ne visai tikslu, juo labiau kad galima supainioti su tinklaveikos teorijoje vartojama tinklo (*net*) sąvoka. Nors *grid* terminas yra naujas pasaulio sociologinėje literatūroje ir pasiskolintas iš technikos mokslų, bet jo reikšmė – socialinė reguliacija – jau buvo analizuojama E. Durkheimo *Savižudybėje*. Stipriai reguliuojamas (*high grid*) socialinis kontekstas išreiškiamas eksplicitiškai instutualizuotų klasifikacijų rinkiniais, kurie palaiko individų atskirumą bei reguliuoja jų tarpusavio sąveiką. Pvz., stipriai reguliuojamoje tradicinėje visuomenėje (*high grid*) vyrai nekonkuruos su moterimis, o sūnus nenustatinės savo santykių su tėvais. Silpnėjant *grid*, vis labiau didėja individų lūkesčiai aptarinėti savo santykius su kitais (Thomson et al. 1990). *Grid* reiškia tam tikrų išoriškai individams priskirtų bendravimo taisyklių rinkinius, tad siūlytume versti *rėmu*. Juo labiau kad kartu su *grid* yra naudojamas *binding prescriptions* terminas, kurį būtų galima versti kaip *įtvirtinantys nurodymai* (ten pat: 6).

E. Durkheimo savižudžių tipus (anominis, egoistinis, altruistinis bei fatalistinis), bet ir pagrindžiama tomis pačiomis socialinės reguliacijos (normų griežtumas) bei integracijos (tapatybės stiprumas) dimensijomis¹⁸.

ENERGETINIO SAUGUMO OBJEKTIVISTINĖ IR SUBJEKTYVISTINĖ ANALIZĖ

Taikant abi sociologines prieigas ENSA problemai analizuoti, galima išskirti keletą aspektų. Pirmąjį apibūdina objektyvistinė U. Becko rizikos visuomenės samprata: sudėtingo energetikos sektoriaus funkcionavimo rizika yra neišvengiama industrinės modernizacijos pasekmė, globaliai ir lokaliai primesta visiems gyventojams. Šia prasme svarbu tai, kad Lietuva per penkiasdešimt sovietinės okupacijos metų palaipsniui buvo įtraukia į labai centralizuotą *sovietinės modernizacijos* (Leonavičius 2008) ekonomikos ir jos technologinių infrastruktūrų sistemą. Net ir praėjus dvidešimt vieneriems Nepriklausomybės metams, išlieka nemaža ENSA rizika dėl centralizuotai veikiančių vietinių bei tarptautinių infrastruktūros tinklų. U. Beckas pripažįsta, kad visuotina rizika iš dalies sutampa su socialine nelygybe, tad, esant centralizuotai energetinės sistemos infrastruktūrai, didesnės rizikos erdvėje objektyviai atsiduria didelė mažiau pasiturinti visuomenės dalis. Jos nepasitenkinimas tampa svarbiu socialinės ir politinės destabilizacijos veiksmu, bet tai dar nereiškia, kad socialinio pasitenkinimo rizika taps realiu faktu.

Antrasis aspektas susijęs su tuo, kad visapaimanti energetinė sistema ne tik glaudžiai apipynė gyventojus, bet ir pavertė rizikos visuomenės įkaitais. Visuomenės pliuralistinė demokratinė sandara lemia, kad įvairios socialinės grupės nevienodai suvokia ir atsirenka rizikas. RKT tinka analizuojant bet kurias technogenines rizikas, taip pat ir ENSA temą. Remdamiesi M. Thomsono, M. Douglas ir kitų sukurta tipų klasifikacija galėtume tarti, kad *individualistinis* žmonių tipas (silpna grupės tapatybė ir kontrolė) akistatoje su priklausomybe nuo energetinės sistemos ir jos funkcionavimo rizika veikiausiai labiau pasitikėtų savo jėgomis ir optimistiškiau bei tvirčiau žvelgtų į energetinės sistemos plėtrą, jos saugumą bei riziką. Jie tikriausiai santūriau vertintų valstybės kišimąsi ir labiau pasitikėtų rinkos galia reguliuoti daugelį problemiškų energetinės sistemos klausimų. Šiam tipui dažniausiai priklauso aukštesnio išsilavinimo ir miesto gyventojai. Tuo tarpu *hierarchinis* žmonių tipas (stipri grupės tapatybė ir kontrolė) veikiausiai paremtų idėją, kad energetinė sistema būtų labiau kontroliuojama politinės sistemos. Jiems priimtinesnis ekspertų vertinimas, todėl veikiausiai sutiktų su griežtesniu normų ir tvarkos taikymu reguliuojant energetinių resursų naudojimą. Jie tikriausiai reikalautų, kad būtų pripažįstamas valdžios autoritetas ir jam paklustama, tačiau jų labiau netenkintų valdžios nesugebėjimas tvarkyti energetinę sistemą ir jos riziką. Šiam tipui priklauso konservatyvesnių pažiūrų individai. *Egalitarinis* žmonių tipas (stipri grupės tapatybė ir silpna kontrolė) energetinę sistemą suvokia kaip pakankamai rizikingą sritį ir veikiausiai reikalautų, kad būtų atsargiai plėtojama energetinė sistema,

¹⁸ Stiprios grupės ribos (tvirta narystė ir tapatybė) kartu su minimaliais nurodymais sukuria *egalitarinius* socialinius santykius, o asmens tipas vadinamas *egalitaristu*. Čia nėra vidinio vaidmenų pasiskirstymo, todėl egzistuoja bendrumo nuotaika, o individai kontroliuoja vienas kitą grupės vardu; dažniausias konflikto sprendimo būdas – išmetimas iš grupės. Stiprios grupės ribos kartu su stipriomis drausminančiomis nuorodomis sukuria *hierarchinius* grupės santykius, kurios atstovai – *hierarchistai*. Hierarchiniuose santykiuose individai kontroliuojami tiek grupės narių, tiek vaidmenims priskirtų reikalavimų. Šis kontrolės tipas turi daug įvairių būdų spręsti vidinius grupės konfliktus. Silpna grupė (kai nėra grupinės narystės) ir silpnas rėmas (kai nėra vaidmenims priskirtų reikalavimų) sukuria *individualistinių* santykių kontekstą; jų atstovas vadinamas *individualistu*. Socialinės ribos yra laikinos ir diskutuotinos. Kita vertus, atskiro individo sėkmė dažnai matuojama pagal jo sugebėjimą vadovauti. Silpna grupė ir stiprus rėmas sukuria *fatalistinį* gyvenimo būdą. Individai kontroliuojami iš išorės. Individų autonomija yra apribota: jie atskirti nuo galimybės priimti sprendimus, kurie valdo jų gyvenimą. Šie individai vadinami *fatalistais* (Thomson et al. 1990: 5–7).

labiau pabrėžtų ekologinius klausimus ir teiktų jiems pirmenybę energetikos plėtros atžvilgiu. Šiam tipui priklausytų labiau emancipuotų pažiūrų individai, kurie, kaip ir hierarchinio tipo individai, būtų linkę maištauti. Galiausiai *fatalistinis* tipas (silpna grupės tapatybė ir stipri kontrolė) – labiausiai pasyvūs ir labiausiai socialiai neapsaugoti individai. Jie veikiausiai netikėtų energetinės sistemos kontrolės galia sumažinti riziką ir būtų linkę atsiriboti nuo šių problemų. Jų motyvacija maištauti būtų minimali. Šiam tipui priklausytų skurdžiausių socialinių grupių atstovai (Thomson et al. 1990). Pasaulio vertybių apklausos duomenys (WVS) pagal šią tipologiją leidžia identifikuoti Lietuvos socialinių grupių apimtis ir jų galimą reakciją.

IŠVADOS

1. Energetinio saugumo sociologiją reikėtų laikyti bendresnės aplinkosaugos sociologijos dalimi, todėl energetinio sektoriaus rizika, panašiai kaip ir kitų sektorių rizikos, gali būti analizuojama tiek objektyvistine, tiek subjektyvistine prieiga.

2. Objektyvistinė U. Becko rizikos visuomenės koncepcija energetinio saugumo problemą traktuoja kaip neišvengiamą visuomenės modernizacijos pasekmę, nes rizikos visuomenė yra apibūdinama technogeninės ar antropogeninės kilmės rizikomis, tačiau objektyvistinė rizikos visuomenės samprata neaalizuoja selektyvaus rizkų suvokimo.

3. Subjektyvistinė energetinio saugumo analizė atskleidžia kultūros (vertybių) svarbą konstruojant skirtingų tipų rizikų suvokimą, reakciją bei elgesį.

Gauta 2011 09 29

Priimta 2011 11 15

Literatūra

1. Adams, J. 2001. *Rizika*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
2. Baločkaitė, R.; Rinkevičius, L. 2009. „Branduolinės energetikos diskursai Lietuvos žiniasklaidoje ir viešojoje nuomonėje: nuostatų takoskyros ir „kalbančiųjų klasės“ formavimasis rizikos visuomenėje“, *Filosofija. Sociologija* 20(4): 259–270.
3. Baločkaitė, R.; Rinkevičius, L. 2005. “The impact of nuclear risks on shaping the soviet modernity and governance: the case of nuclear power plants in Chernobyl and Ignalina”, *Social Sciences / Socialiniai mokslai* 3(49): 7–18.
4. Balžekienė, A.; Butkevičienė, E.; Rinkevičius, L.; Gaidys, V. 2009. „Ekologinių ir technologinių rizikų suvokimas: Lietuvos visuomenės požiūriai ir nuostatos“, *Filosofija. Sociologija* 20(4): 237–249.
5. Balžekienė, A. 2009. „Rizikos suvokimas: sociologinė konceptualizacija ir visuomenės nuomonės tyrimo metodologinės prielaidos“, *Filosofija. Sociologija* 20(4): 217–226.
6. Beck, U. 1998. “The Politics of Risk Society”, in *The Politics of Risk Society*, ed. J. Franklin. Cambridge: Polity Press, 9–22.
7. Beck, U. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. New Delhi: Sage.
8. Brown, M. H.; Rewey, Ch.; Gagliano, T. 2003. *Energy Security*. Washington. Prieiga per internetą: <http://www.oe.netl.doe.gov/docs/prepare/NCSLEnergy%20Security.pdf>
9. *Climate, Energy and Globalization*. 2004. Prieiga per internetą: <http://www.globalalternative.org/en/web/38.htm>
10. Douglas, M. 1995. *Purity and Danger: an Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London, New York: Routledge.
11. Douglas, M. 1982a. *Natural symbols: explorations in cosmology*. New York: Pantheon Books.
12. Douglas, M. 1982b. *In the Active Voice*. London: Routledge and Kegan Paul.
13. Douglas, M.; Wildavsky, A. B. 1983. *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technical and Environmental Dangers*. Berkeley: University of California Press.
14. Elliott, A. 2002. “Beck’s sociology of risk: a critical assessment”, *Sociology* 36(2), May: 293–315.
15. Evans, A.; Steven, D. 2007. Science and Media. *The London Accord and Centre of International Cooperation, Climate change: the state of the debate*. Prieiga per internetą: <http://www.global-greenhouse-warming.com/science-and-media.html> (žiūrėta 2011 08 10).

16. Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-Identity*. London: Polity Press.
17. Giddens, A. 1999. *Risk*. RUNAWAY WORLD. Lecture. 2. Prieiga per internetą: http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/events/reith_99/week2/week2.htm
18. Giddens, A. 2005. *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
19. *Globalization and Energy Supply: Strategic Risk in the 21st Century*. A Deloitte Research Viewpoint. 2004. Prieiga per internetą: <http://www.bglegis.com/globalEnergyRisk.pdf>
20. *Ignalinos AE poveikis gamtai ir visuomenei*. 1995. Vilnius: STI.
21. Held, D. et al. 2002. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai.
22. Kerr, A.; Cunningham-Burley, S. 2000. "On ambivalence and risk: reflexive modernity and new human genetics", *Sociology* 34(2): 283–304.
23. Lash, S.; Wynne, B. 1992. "Introduction", in U. Beck. *Risk Society: Towards a New Modernity*. New Delhi: Sage.
24. Leonavičius, V. 2008. „Sovietinė modernizacija: socialinės sistemos ir socialinio veikėjo sąveika“, *Darbai ir dienos* 49: 219–233.
25. Lyberis, A. 2002. *Sinonimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
26. Lupton, D. 1999. *Risk*. London, New York: Routledge.
27. Merton, R. 1997. „Socialinė struktūra ir anomija“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1: 66–84.
28. Nisbet, R. A. 2000. *Sociologijos tradicija*. Vilnius: Pradai.
29. *Oxford Dictionary of Current English*. 1992. Oxford University Press.
30. *Report of United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3–14 June 1992*. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> (žiūrėta 2011 07 30).
31. Rimaitė, A.; Rinkevičius, L. 2008. „Sociokultūrinis rizikos suvokimo konstravimas: teoriniai požiūriai ir jų taikymas tiriant viešąjį diskursą dėl genetiškai modifikuotų organizmų“, *Filosofija. Sociologija* 19(2): 86–96.
32. Rinkevičius, L. 2002. „Rizikos bei dvigubos rizikos visuomenės teorija ir jos taikymas sociologinei Lietuvos visuomenės raidos diagnostikai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2(9): 108–115.
33. Thomson, M.; Ellis, R.; Wildavsky, A. 1990. *Cultural Theory*. Oxford: Westview Press.
34. Wilkinson, I. 2005. *From the Sociology of Risk to a Critical Sociology of Suffering*. Prieiga per internetą: <http://www.kent.ac.uk/scarr/events/finalpapers/wilkinson.pdf> (žiūrėta 2011 07 15).
35. Wilkinson, I. 2001. *Anxiety in a Risk Society*. London, New York [N. Y.]: Routledge.
36. Winstone, R.; Bolton, P.; Gore, D. 2007. "Energy security", *Research Paper* 07/42. House of Commons Library. Prieiga per internetą: <http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp2007/rp07-042.pdf> (žiūrėta 2011 07 30).
37. *World Energy Outlook*. 2010. International Energy Agency.
38. WVS. Prieiga per internetą: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSIntegratedEVSWSconditions.jsp?Idioma=I> (žiūrėta 2011 07 21).

VYLIUS LEONAVIČIUS, DAINIUS GENYS

Sociology of energy security and risk society

Summary

The article aims at defining the object of sociology of energy security from the sociological and anthropological points of view. Sociology of energy security is part of a wider – environmental – sociology; therefore, here the same sociological perspectives as in environmental sociology analysis could be used. The article discusses how energy security can be analysed from the objectivistic (U. Beck) and subjectivistic (M. Douglas, M. Thomson, A. Wildavsky) points of view. Such analysis opens the possibility of a typology of the potential perception of social groups and behavioral differences and predicts their different behavior.

Key words: energy security, risk society, risk culture theory, organizational irresponsibility